

РЕЗУЛЬТАТИ ВИБОРІВ В ІСЛАМСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ІРАН ТА ДАЛЬШІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Олена Борділовська, центр зовнішньополітичних досліджень НІСД

1 березня 2024 р. в Ісламській Республіці Іран (ІРІ) пройшли загальнонаціональні вибори, за результатами яких іранські консерватори забезпечили собі більшість місць у ключових органах – національному законодавчому (парламенті) та духовному (асамблеї експертів, яка обирає верховного лідера ІРІ). Такий результат був очікуваним – через рекордно низьку явку, а також унаслідок недопущення багатьох опозиційних кандидатів до балотування. Вибори відбулися в умовах серйозної економічної кризи в Ірані, поглибленої міжнародними санкціями. Записку присвячено особливостям внутрішньої ситуації та результатам виборів.

Висновки

1. Вибори до парламенту ІРІ та спеціальної Асамблеї експертів відбулися планово і стали першими загальнонаціональними виборами після жорсткого придушення протестів восени 2022 р. Вони засвідчили відносну стійкість клерикального режиму та продемонстрували показовий «прояв волевиявлення» для формального забезпечення дальшого існування цього режиму.

2. Низька явка виборців (загалом близько 40 %, а в деяких великих містах 10–25 %) демонструє так званий «пасивний опір» чинній владі ІРІ з боку більшості населення. Водночас такий опір навряд чи забезпечить корекцію політики теократичного авторитарного режиму, хоча й дає надію на можливі зміни в майбутньому.

3. Для України збереження чинного режиму становить загрозу через дедалі міцніші зв'язки між ІРІ та РФ, зокрема в галузі військово-технічного співробітництва, та використання іранської зброї у війні проти України. За наявних обставин іранська влада й далі співпрацюватиме з іншими підсанкційними авторитарними режимами й буде лише нарощувати співпрацю з РФ.

Внутрішньополітична ситуація напередодні виборів

Парламент Ірану останній раз було обрано 2020 р. під час пандемії коронавірусу COVID-19 з явкою 42,57 % – на той час найнижчою з часів революції

1979 р.¹ Очікування щодо цього річних виборів також були скептичними, оскільки багато потенційних виборців розчаровані придушенням свобод громадян та серією невдалих економічних реформ.

Цілий ряд критично налаштованих кандидатів просто не змогли балотуватися через політичні репресії і так звані спеціальні перевірки. Понад те, остаточно імена кандидатів оголосили менш ніж за два тижні до голосування, агітація почалася лише за 10 днів до нього. У тих іранців, які планували брати участь у виборах, було вкрай мало часу, щоб дізнатися про кандидатів і вивчити їх передвиборчі обіцянки.

Для тих, хто вирішив бойкотувати вибори, оголошення кандидатів в останню хвилину та поспішна агітація стали ще однією причиною не вважати вибори вільними та справедливими. Таким чином, у країні панує політична апатія та розчарування, особливо якщо взяти до уваги, що парламентські вибори є першим загальним волевиявленням з моменту протестів 2022 р. Тоді в країні спалахнув широкий рух спротиву режиму із закликами припинити клерикальне правління, після того як у вересні заарештували й потім убили 22-річну Махсу Аміні – за недотримання ісламських норм убрання. У протестах велику роль відігравали жінки, але до гендерних і соціальних проблем додалися економічні, спалах народного гніву був найбільшим від 1979 р. І хоча уряд жорстоко придушив протести, незгода з політикою режиму не вщухає, тому багато іранців сприймають бойкот голосування як вияв невдоволення діями влади.

Ситуація ускладнилася і через негативний вплив довготривалих західних санкцій, які лише посилилися після того, як уряд країни було звинувачено в підтримці дій РФ проти України. Зростання безробіття та стрімка інфляція ще більше посилили скепсис іранців. Тому більшість громадян назвали голосування «безглуздом», оскільки немає справжньої альтернативи режиму, що обмежив соціальні свободи та не зміг поліпшити економічний стан країни.

До цього варто додати й складну міжнародну ситуацію: Іран у всьому регіоні стикається з багатьма проблемами, зокрема у зв'язку з війною в Газі. Іранські бази та інші об'єкти, зокрема в Сирії, стають цілями атак; іранський режим постійно

¹ Після 1979 р. політична система ІРІ поєднує теократичні та демократичні (республіканські) елементи. Ідеологічну придатність політиків визначає спеціальна рада, так звана Асамблея експертів – консервативно-теократичний наглядовий орган. На практиці верховний релігійний лідер – Рахбар (наразі це аятола Алі Хаменеї, другий з 1979 р.) має визначальну владу в Ірані. Проте раз на чотири роки проводять парламентські вибори, які колись були навіть конкурентними, у бюлетені вказано кандидатів від усіх основних політичних партій. Результати були непередбачуваними, а участь виборців – високою. Але певний час громадянам Ірану давали на вибір лише консервативних кандидатів, лояльних до влади, усуваючи представників опозиційних рухів за допомогою спеціальної перевірки. Це сприяло соціальній апатії та фактичному бойкоту виборчого процесу.

звинувачують у підтримці радикальних угруповань (ХАМАС і Хезболла). Проте верховний лідер Ірану – Рахбар Алі Хаменеї закликав людей голосувати 1 березня, щоб показати єдність у спротиві антиіранським, тобто західним силам. Натомість відомі діячі опозиції, як-от лавреатка Нобелівської премії миру правозахисниця Наргес Мохаммаді, закликали бойкотувати вибори, назвавши результати заздалегідь визначеними.

Вибори та їх результати

Проте оглядачі називають вибори в Ірані важливими, оскільки явку громадян на виборчі дільниці як прихильники, так і критики уряду розглядають як барометр легітимності. Опоненти наголошують, що вони подають сигнал, що більше не вірять у можливість зміни нинішньої системи через виборчі урни. Більшість із 15 200 допущених кандидатів походять від консервативних політичних партій. Вони балотуються, щоб заповнити 290 місць у парламенті ІРІ на чотирирічний термін. Серед кандидатів – 1713 жінок, що вдвічі більше, ніж на останніх парламентських виборах у 2020 р., і свідчить (як і перебіг протестів) про зростання ролі жінок у політичному житті країни.

У п'ятницю 1 березня відбулися також окремі вибори для обрання членів спеціального органу з назвою Асамблея експертів. Вибори до Асамблеї експертів визначають 88 членів цього зібрання на восьмирічний термін. Конституція Ірану передбачає, що ці збори обирають верховного лідера, найвищу духовну владу, яка має останнє слово в усіх ключових державних питаннях і виконує функції головнокомандувача збройних сил. Асамблея також функціонує як дорадчий орган для верховного лідера і може контролювати або звільняти його, хоча ніколи цього не робила.

Нинішньому верховному лідеру, аятолі Алі Хаменеї, 84 роки, він займає свою посаду понад три десятиліття. Багато хто в Ірані очікує, що наступна асамблея обере його наступника. Міністерство внутрішніх справ повідомило в суботу, що чинний президент Ебрагім Раїсі був переобраний до Асамблеї експертів, набравши 82,5 % голосів. З його боку очікується підтримка клерикального режиму. А от колишньому президенту Хасану Рухані, поміркованому політичному лідеру та ветерану служби безпеки країни, не дозволили брати участь у виборах до цього органу. Двом колишнім міністрам розвідки Махмуду Алаві та Гейдару Мослехі також заборонили балотуватися в асамблею.

Офіційне інформаційне агентство IRNA оцінило явку по країні в середньому близько 41 % з 61 мільйона виборців, які мають право голосу, а інформаційне агентство Mehr з посиланням на неофіційні результати повідомило, що явка виборців у Тегерані становила лише 24 %, тоді як деякими експертами в Тегерані

явку оцінили тільки в 11 %. Примітно, що у великих містах, таких як Тегеран, Ісфахан і Шираз, і навіть менших, як-от Сарі та Лахіджан, виборчі дільниці були здебільшого порожні й лише найвідданіші прихильники уряду приходили голосувати на його підтримку. Щоб збільшити явку, міністр внутрішніх справ Ірану ухвалив рішення продовжити час голосування по всій країні ще на дві години – до 22:00 (поширена практика в ІРІ), проте це мало вплинуло на результат.

Опозиційна газета «Shargh» передбачила, що наступний парламент буде в руках радикальних консерваторів, які скористалися можливістю, створеною низьким рівнем участі. Ставлення до голосування було різним і серед відомих політиків, зокрема – колишніх президентів ІРІ, відомих своїми реформаторськими підходами до внутрішньої та зовнішньої політики держави. Колишній поміркований президент Хасан Рухані проголосував у п'ятницю – попри його дискваліфікацію від участі в Асамблеї експертів після 24 років членства він таки прийшов на виборчу дільницю. Інший колишній президент, реформіст Мохаммад Хатамі, був серед тих, хто не голосував згідно з рішенням коаліції партій під назвою «Фронт реформ». У лютому Хатамі заявив на своєму офіційному вебсайті, що Іран дуже далекий від вільних і конкурентних виборів.

Остаточні результати очікують через кілька днів, хоча офіційні особи зазвичай оголошують результати провінції за провінцією протягом 24 годин. Президент Ебрагім Раїсі заявив на державному телебаченні одразу після голосування, що вибори були «символом національної єдності», проте насправді вони стали доказом неможливості зміни влади в країні.

Політична ситуація в Ірані та Україна

Збереження чинного режиму в ІРІ становить значний виклик для України, оскільки влада Ірану є одним з небагатьох партнерів путінського режиму і неодноразово декларувала такі союзницькі відносини як «дієву відповідь західному домінуванню». Особлива співпраця між Іраном і Росією посилилася після того, як остання почала повномасштабне вторгнення в Україну в лютому 2022 р., а 5 грудня 2023 р. Росія та Іран підписали декларацію «про шляхи і засоби протидії, пом'якшення і компенсування негативних наслідків односторонніх примусових заходів». Вже 7 грудня президент Ірану Ебрагім Раїсі відвідав Москву з офіційним візитом на знак підтримки такого партнерства.

Використання іранських безпілотників в атаках на українські території є доведеним фактом, але є підстави вважати, що співпраця у військовій галузі між двома агресивними режимами має стійку тенденцію до наступного зміцнення. Оприлюднювали інформацію про те, що Іран міг надати Росії близько 400 ракет, більшість із яких належать до групи іранських балістичних ракет малої дальності «Фатех-110». Постійне представництво Ірану при ООН традиційно заперечило повідомлення ЗМІ про постачання Росії своїх балістичних ракет, які можуть застосовувати для ведення війни проти України. Так чи так Іран залишається

одним з найвідданіших союзників Росії, що дає їй змогу продовжувати цю війну, відповідно, для України деструктивний курс ІРІ продовжує становити серйозну загрозу.